

сакральном пространстві, поняттях понять літургические символи. Доказано, что возвращение к богослужебному употреблению древних духовных практик стимулируется экзистенциальным импульсом, а также попыткой при помощи средств постмодернистской культуры привлечь к христианским общинам людей других религий и нерелигиозных современников.

Ключевые слова: «древнее-будущее» поклонение, богослужение, постмодернизм, Появляющаяся церковь.

УДК 246:101.2.001.363(045)

Лещенко А. М.,
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри гуманітарних дисциплін,
Херсонська державна морська академія
(Україна, Херсон), alena020114@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ СПРИЙНЯТТЯ ХРИСТІАНСЬКОГО САКРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА

Визначені особливості процесу сприйняття творів християнського сакрального мистецтва. Визначено специфічні ознаки зазначеного процесу, зокрема доведено значення амбівалентної бінарно-опозиційної взаємодії у процесі сприйняття віруючим змісту творів сакрального мистецтва. Акцентовано увагу на формуванні системи «автор твору сакрального мистецтва – твір сакрального мистецтва – людина – твір сакрального мистецтва», що формується у процесі впливу християнського сакрального мистецтва на віруючого.

Ключові слова: «бінарна опозиція», «принцип діалогічності», твір християнського сакрального мистецтва, християнське сакральне мистецтво.

Мистецтво це унікальна людська діяльність, яка викликає постійний інтерес, створює певний емоційний фон, штовхає до переживання безлічі почуттів тощо. Християнське сакральне мистецтво (як і будь-яке інше сакральне мистецтво) є феноменом, який не втрачає своєї важливості та впливовості протягом більше ніж двох тисяч років. Тому, будь-які аспекти його рецепції, вивчення, аналізування є постійно актуальними не зважаючи ні на історичні події, ні на зміни світоглядних парадигм тощо. Його вивчення створює можливості для розуміння механізмів впливу на людину та значення для життєдіяльності суспільства взагалі. Тому, актуальними є питання визначення особливостей процесу сприйняття творів християнського сакрального мистецтва віруючою людиною та виявлення специфіки системи «автор твору сакрального мистецтва – твір сакрального мистецтва – людина – твір сакрального мистецтва», яка є закономірною у процесі функціонування сакрального мистецтва, зокрема його впливу на людину.

Метою статті є розкриття особливостей та механізмів сприйняття християнського сакрального мистецтва вірянами. Відповідно головним завданнями дослідження є висвітлення подвійної природи сприйняття вірянином християнського сакрального мистецтва, аналіз релігійного твору як системного явища та визначення суті явища амбівалентної бінарно-опозиційної взаємодії у процесі сприйняття віруючим змісту творів сакрального мистецтва.

Вивченням християнського сакрального мистецтва займалися М. Еліаде, Р. Жерар, Т. Буркхардт, Ф. Шуон, Д. Утрінович, Є. Яковлев, М. Попович, С. Кримський, С. Абрамович, В. Головей, В. Шелкто; окремі види сакрального мистецтва розглядалися зарубіжними вченими А. Н. Терріном, Т. Моїсеєвою, Б. Раушенбахом, Е. Мірзояном, І. Ібрагімовим; українськими дослідниками І. Солярською, Л. Гнатюк, З. Лановик, О. Клековкіним, І. Харитоновим та ін.

На подвійний характер процесу сприйняття, звертає увагу і Ю. Лотман. З точки зору дослідження проблеми християнського сакрального мистецтва, нам імпонує його думка щодо того, що процес сприйняття твору мистецтва «потребує подвійного переживання – водночас забути, що перед тобою вигадка, і не забувати цього» [3, с. 227]. Через захоплення людиною змістом твору сакрального мистецтва, через її емоції та почуття «мистецтво впливає на свідомість і підсвідомість людини, її установки й ціннісні орієнтації, переконання і мотиви поведінки, творчу активність і професійну діяльність. У цьому процесі воно проникає до внутрішнього світу особистості й взаємодіє з її життєвим і художнім досвідом, з глибинними підвалинами «Я» людини. Ця амбівалентна бінарно-опозиційна взаємодія передбачає водночас і соціалізацію особистості – включення її до суспільних зв'язків і професійних стосунків, і її персоналізацію – утвердження людини в її самоцінному значенні, поглиблення її особистісного начала і усвідомлення своєї «самості» [4, с. 63].

Тому, сакральний твір, як і усі твори світського мистецтва, включає подвійну сутність твору як системного явища. З одного боку, сакральне мистецтво створюється митцем, який є носієм суто індивідуальних, тобто суб'єктивних релігійних, моральних та естетичних поглядів. З іншого – втілений у релігійному мистецтві митцем конкретний художній священний образ, який має у перспективі сприйматися реципієнтом. Крім того, цей художній священний образ має здійснювати на реципієнта певний вплив, що витікає зі специфіки функціонування системи «автор твору сакрального мистецтва – твір сакрального мистецтва – людина – твір сакрального мистецтва», яка є закономірною у процесі функціонування сакрального мистецтва.

Явище амбівалентної бінарно-опозиційної взаємодії (лат. *biarius* – подвійний, складений з двох частин), яке виникає у процесі сприйняття людиною змісту творів сакрального мистецтва, має ознаки системного та взаєморегулюючого явища, виникає необхідність проаналізувати його сутність з метою визначення специфіки художньої рецепції у процесі сприйняття людиною творів християнського сакрального мистецтва.

Останнім часом, у науковій літературі значна увага приділяється так званій теорії «бінарної опозиції». Вважається, що вона визначає специфічний інструментарій, універсальний засіб для пізнання людством навколишнього світу, щоб усвідомлювати його сутність [5, с. 39]. Врахування наявності у природному та суспільному середовищі фактору «бінарних опозицій» дозволяє розглядати явища дійсності та людської життєдіяльності завдяки прийому співставлення протилежних дифеніцій. Наприклад, життя – смерть, душа – тіло, добро – зло, тощо. Такий підхід використовується у різних сферах наукового знання, зокрема філософії, психології, етиці, мистецтві тощо. Основний акцент робиться на те, що принципи «бінарної опозиції» передбачають поділ на протилежності усього, що стає предметом інтересу, наприклад, на еретиків і правовірних, віруючих та невіруючих, щасливих та нещасних, людину та суспільства тощо. Підкреслюється, що саме такий підхід найбільш активно використовується у літературі та поезії, які класично вважаються видами мистецтва [3, с. 227].

Принципи «бінарної опозиції» є співзвучними з позицією М. Бахтіна стосовно вияву та значення у

мистецтві так званого принципу діалогізації, який передбачає певну рівноправність двох сторін, які повинні взаємодіяти і які наділяються як позитивними, так і негативними характеристиками. М. Бахтін пояснює роль балансу, який є характерним для такої взаємодії: «Поряд із самосвідомістю героя, який увібрив у себе весь предметний світ, у тій же площині може бути тільки інша свідомість, поряд з його кругозором – інший кругозір, поряд з його точкою зору на світ – інша точка зору на світ. Всепоглинаючій свідомості героя автор може протиставити лише один об'єктивний світ – світ інших рівноправних з ним свідомостей» [1, с. 69]. Таким чином, спираючись на позицію М. Бахтіна, на основі забезпечення та розвитку принципу діалогічності, можна говорити про появу та функціонування специфічної цілісної системи, яка спрямована на забезпечення процесу інтеріоризації. Цей процес, фактично, можна розглядати як результативну складову художньої рецепції твору християнського сакрального мистецтва. При цьому, кожен елемент цієї специфічної, за механізмом реалізації системи, наділяється самостійним, тобто рівноправним значенням. Це означає, що фактор рівноправності не передбачає необхідності обов'язкового розв'язання суті конфлікту, що зароджується та розвивається у художньому творі на тлі рівноправних елементів бінарної опозиції [1, с. 36]. Науковий аналіз, зокрема літературних творів, показує лише окреслення в їх межах певних опозицій та їх взаємодії, наприклад, «опозицію зовнішнього світу і світу свідомості», або ж увага акцентується на різних видах свідомості, зокрема «суспільної свідомості» та «приватної свідомості» тощо [6, с. 143].

Для визначення специфіки художньої рецепції, у процесі впливу творів християнського сакрального мистецтва, важливим є саме фактор рівноправності двох елементів бінарної опозиції, що, за нашими висновками, разом складають основу своєрідної єдиної живої функціонуючої системи. Її своєрідність зумовлюється неоднорідністю складових елементів, та відповідно, зв'язків, що виникають між ними, зокрема:

а) система матеріалізується у психічній діяльності людини, у процесі відображення нею змісту твору сакрального мистецтва; зокрема у пізнавальній діяльності на рівні емоційно-почуттєвого та раціонального сприйняття людиною специфіки художнього священного образу, який пропонується їй з боку твору сакрального мистецтва;

б) у зв'язку з наявністю декількох зв'язків у функціонуючій системі «автор твору сакрального мистецтва – твір сакрального мистецтва – людина – твір сакрального мистецтва», фактор рівноправності, відповідно, поширюється як на саму особистість, що включається у процес сприйняття, так і на автора твору, який є відносно вільним щодо створення та матеріалізації художнього сакрального образу на основі звернення до відповідних засобів художньої виразності; при цьому значення фактору рівноправності передбачає відсутність елемента примусу з кожної із сторін та, відповідно, обов'язкового розв'язання своєрідного художнього конфлікту;

в) відповідно до закономірностей формування цілісної системи, що функціонує за принципом синергетики «підсистема у системі», на основі дії механізму художньої рецепції, можемо визначити рівноправні за характером зв'язки, а саме:

– безпосередній взаємозв'язок між двома протилежними явищами як представниками бінарної опозиції, що у творі сакрального мистецтва окреслені автором та зафіксовані у ньому завдяки конкретним засобам художньої виразності та художньому сакральному образу;

– зв'язки між людиною реципієнтом та художніми образами твору сакрального мистецтва;

– зв'язок між самим автором твору, у межах конкретного виду сакрального мистецтва – образотворчого, музичного, архітектурного тощо, та двома протилежними явищами як представниками бінарної опозиції, що є характерними для художнього образу його твору мистецтва;

– зв'язок між автором мистецького твору та людиною – реципієнтом, характер якого зумовлюється специфікою художньої рецепції, яка є притаманною кожному з них, а за механізмом її реалізації ідентичною.

Фактор рівноправності усіх елементів такої системи зумовлює ознаки саморегулятивності функціонування цієї системи, кінцевим результатом якої може бути зміна емоційно-почуттєвої сфери людини, її поглядів, потреб, смаків, ідеалів, зокрема і форм соціальної поведінки у бік її соціальної гармонізації. Саму ж рівноправність забезпечує наявність бінарної опозиції, яка виявляється у саморегуляції та самовизначеності свого відношення як реципієнта у процесі сприйняття змісту мистецького твору, формування свого особистого ставлення до сутності конкретного змісту художнього сакрального образу, відповідно, на основі індивідуальної художньої рецепції.

Фактор самовизначеності реалізовується, коли людину-реципієнта ніхто не зобов'язує та не примушує формувати певне обов'язкове відношення або робити конкретний висновок стосовно суті фабули твору сакрального мистецтва, який підлягає процесу сприйняття. Своє почуття, оцінки, відношення, висновки людина формує виключно на основі індивідуальної художньої рецепції, яка пов'язана з рівнем її особистого розвитку, вихованням та, в цілому, життєвим та емоційним досвідом. Висновок про наявність закономірності цього плану, підтверджує і позиція А. Єсіна, який аналізуючи значення бінарної опозиції в певних літературних творах пропонує акцентувати увагу на виявленні та співвідношенні як загальних законів функціонування буття, так і конкретних, що дозволить прийти до усвідомлення світу в його органічній єдності [2, с. 53–58].

Отже, приходимо до висновку, що доцільним є виходити з загально відомих позицій відносно сутності явища «мистецтво». Так, мистецтво – це форма суспільної свідомості, що спрямована на відображення реальної дійсності у художніх образах, що реалізується в практичній художній діяльності. У свою чергу сакральне мистецтво спрямовує свої зусилля на відображення ірраціонального у художніх священних образах. Системність християнського сакрального мистецтва зумовлюється його складовими, які знаходяться в органічному взаємозв'язку. Така системність структурно реалізовується наступним чином: «автор твору сакрального мистецтва – твір сакрального мистецтва – людина-реципієнт – твір сакрального мистецтва».

Ця система функціонує на принципах саморегуляції. Її специфіку зумовлює наявність декількох соціохудожніх зв'язків, з характерним для них факторами бінарної опозиції, діалогічності, рівноправності. Кінцевим резуль-

татом процесу функціонування системи є самовизначеність людини-реципієнта стосовно морально-естетичного сенсу твору сакрального мистецтва шляхом рефлексивного уподобання резонансно-привабливих (консонантних) ознак художнього релігійного образу. На основі ефекту інтеграції образні, зорові, смислові, інші конфігурації, ідеї морально-естетичного характеру, які є суб'єктивними за своєю суттю, у подальшому житті людини мають можливості спрямовувати її на певну моральну та соціально доцільну поведінку. Сакральне мистецтво є різновидом класичного мистецтва і користується аналогічними засобами художньої виразності та художнім образом як інструментами втілення у зміст сакрального твору певного релігійного образу. Таким чином, рецепції феномену християнського сакрального мистецтва за механізмом тотожності механізму класичному мистецтву, тобто є пов'язаними з процесом системного функціонування. Разом з тим, класичне та сакральне мистецтво є лише тотожними, але не ідентичними, оскільки кінцевий рецептивний результат їх впливу на людину принципово відрізняється щодо формування свого відношення до змістовної сутності твору мистецтва спираючись на вільне самовизначення.

Отже, в дослідженні зроблено перші кроки щодо висвітлення сутності рецепції християнського сакрального мистецтва. Акцентовано увагу на його системності та визначено особливості бінарної опозиції у процесі сприйняття сакральних творів. Відкритими залишаються питання щодо уточнення сенсового змісту сакральної художньої рецепції, корегування її розуміння; визначення резонансності сакрального мистецтва та його коеволюційного значення для сучасної людини та суспільства в цілому тощо.

Список використаних джерел

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / Михаил Михайлович Бахтин. – М.: Худ. Лит., 1979. – 412 с.
2. Есин А. В. Время и пространство [Текст] // Чернец Л. В. Введение в литературоведение. Литературное произведение: Основные понятия и термины [Текст] / Чернец Л. В., Хализов В. Е., Бройтман С. Н. Учеб. пособие / Под ред. Л. В. Чернец. – М.: Высшая школа; Издательский центр «Академия», 2000. – С.51–60.
3. Лотман Ю. М. Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера – история [Текст] / Юрий Михайлович Лотман. – Москва: Языки рус. культуры, 1999. – 447 с.
4. Отыч О. М. Мистецтво у системі розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.04 / Отыч Олена Миколаївна. – Київ, 2009. – 497 с.
5. Руднев В. П. Словарь культуры XX века [Текст] / Вадим Петрович Руднев. – М.: Аграф, 1999. – 384 с.
6. Haring-Smith Tori. Private and Public Consciousness in Mrs. Dalloway and To The Lighthouse [Text] / Tori Haring-Smith // Ginsberg, Elaine K. Virginia Woolf: Centennial Essays [Text] / Elaine K. Ginsberg, Laura Moss Gottlieb. – Troy, NY: Whitston Publishing, 1983. – P.143–160.

References

1. Bahtin M. M. Jestetika slovesnogo tvorcestva / Mihail Mihajlovich Bahtin. – M.: Hud. Lit., 1979. – 412 s.
2. Esin A. V. Vremja i prostranstvo [Tekst] // Chernec L. V. Vvedenie v literaturovedenie. Literaturnoe proizvedenie: Osnovnye ponjatija i terminy [Tekst] / Chernec L. V., Halizov V. E., Brojtmann S. N. Ucheb. posobie / Pod red. L. V. Chernec. – M.: Vysshaja shkola; Izdatel'skij centr «Akademija», 2000. – S.51–60.
3. Lotman Ju. M. Vnutri myslyashih mirov. Chelovek – tekst – semiosfera – istorija [Tekst] / Jurij Mihajlovich Lotman. – Moskva: Jazyki rus. kul'tury, 1999. – 447 s.
4. Otych O. M. Mystectvo u systemi rozvytku tvorchoi individual'nosti majbut'ogo pedagoga profesijnogo navchannja: dys.

... doktora ped. nauk: 13.00.04 / Otych Olena Mykolajivna. – Kyi, 2009. – 497 s.

5. Rudnev V. P. Slovar' kul'tury XX veka [Tekst] / Vadim Petrovich Rudnev. – M.: Agraf, 1999. – 384 s.

6. Haring-Smith Tori. Private and Public Consciousness in Mrs. Dalloway and To The Lighthouse [Text] / Tori Haring-Smith // Ginsberg, Elaine K. Virginia Woolf: Centennial Essays [Text] / Elaine K. Ginsberg, Laura Moss Gottlieb. – Troy, NY: Whitston Publishing, 1983. – P.143–160.

Leschenko A. M., PhD, Associate Professor, assistant professor of humanities, Kherson State Maritime Academy (Ukraine, Kherson), alena020114@ukr.net

Features in process of perception of the Christian sacred art

Peculiarities of perception process of Christian sacred art works are researched. Specific features of this process, namely, ambivalent binary-oppositional interaction in the process of perception of sacred art works by believers are identified. Specific system – «a creator of a sacred art work – a sacred art work – a person-recipient – a sacred art work», which is natural in sacred art operation, is determined.

Keywords: binary opposition, principal of dialogism, the work of Christian sacred art, Christian sacred art.

Лещенко А. М., кандидат философских наук, доцент, доцент кафедры гуманитарных дисциплин, Херсонская государственная морская академия (Украина, Херсон), alena020114@ukr.net

Особенности процесса восприятия христианского сакрального искусства

Определены особенности процесса восприятия произведений христианского сакрального искусства. Обозначены специфические особенности данного процесса, в частности доказано значение амбивалентного бинарно-опозиционного взаимодействия в процессе восприятия верующим содержанием произведений сакрального искусства. Акцентировано внимание на формировании системы «автор произведения сакрального искусства – произведение сакрального искусства – человек – произведение сакрального искусства», которая возникает в процессе функционирования христианского сакрального искусства.

Ключевые слова: «бинарная оппозиция», «принцип диалогичности», произведение христианского сакрального искусства, христианское сакральное искусство.

УДК 14:530.145

Дроздова Т. О.,
доцент кафедри філософії, Черкаський державний
технологічний університет (Україна, Черкаси),
drozdova_tatyana@ukr.net

ПАНПСИХІЗМ ЯК КОГЕРЕНТНА НАУКОВА ТЕОРІЯ: ЧИ МОЖЛИВА ВЕРИФІКАЦІЯ?

Панпсихізм (гіпотеза про природу свідомості, згідно з якою психічне є фундаментальною характеристикою світу) у західній філософській традиції має тривалу історію, та протягом більшої частини XX ст. його як обскурнтистську гіпотезу було виключено з серйозного філософського дискурсу. На початку третього тисячоліття панпсихізм переживав істинний ренесанс. Особливо помітний інтерес до нього демонструє аналітична філософія, де він знаходить все більше прихильників та аргументів на власну користь.

Спроби з'ясувати, чи може, і якщо так, то яким чином, сутю спекулятивна теорія знати підтвердження (зокрема емпіричне) у природничих науках, присвячена дана стаття.

Ключові слова: панпсихізм, наукова теорія, квантова фізика, проблема вимірювання, свідомість.

Спроби людини дати струнку й несуперечливу картину світу раз по раз змушують її звертатися до проблеми походження свідомості, різні гіпотетичні твердження щодо якої можна звести до двох: панпсихізм та емерджентизм. Панпсихізм – уявлення, згідно з яким у світі немає нічого без ментальних властивостей. Емерджентизм стверджує, що свідомість виникає у деяких об'єктів, що знаходяться на високому рівні організації не внаслідок складання деяких їхніх властивостей, а спонтанно, причому ця емерджентна якість принципово не може бути редукована до характеристик нижчого рівня.